

Eötvös Lóránd Tudományegyetem
Bölcsészettudományi Kar

DOKTORI DISSZERTÁCIÓ TÉZISEI

Illésfalvi Iván
TOWARDS A THEORY OF CULTURAL IDENTITY FILTERS

Irodalomtudományi Doktori Iskola
Magyar és összehasonlító folklórisztika doktori program

Témavezető: Dr. Voigt Vilmos
2011, Budapest

A vizsgálat tárgyának meghatározása

A humán tudományok, pontosabban a művészeti, kulturális és neveléstudományi ágazatok újabb kihívásokkal szembesülnek ma, amelyeket a modernitás által teremtett globalizáló irányultság és az egyre növekvő és gyorsuló változások hoztak elő, s keverték el a kulturális fejlődés és kapcsolatok már meglévő kulturális kérdéseivel. A homogenizáció dinamikus válaszára kényszeríti a kultúrákat. Néhol olyanokra, amelyek eltérnek a számukra megszokott megoldásoktól. A korunk politikai, vallási, társadalmi és egyéb területei által teremtett kihívásokra adott válaszok a legtöbb esetben kultúra-specifikusak, pusztán a kultúrák összetettsége miatt, ám vannak közös és egyetemes jellemzők is. A belső viszonyok bonyolult hálóját határozza meg minden egyes kultúra alapját, s azt a továbbiakban a külső kapcsolatok is alakítják. A kultúra természetéből fakadóan nehéz egyszerű és egyértelmű meghatározást adni a fogalomnak, így egy kultúrát célzó megközelítés kidolgozása is meglehetősen nehéz feladat.

E disszertáció célja, hogy olyan közelítés alapjait fektesse le, amely képes felvázolni a kultúrákat mint egészeket, pontosabban a kultúrák termékei mögött meghúzódó hátteret. Az elgondolás abból a tényből született, hogy bármivel találkozunk életünk során, csupán szegmense egy kultúrának, nem maga a kultúra, s hogy a legátfogóbb információs halmazt létrehozassuk, holisztikusan kell a kapcsolódásokat megfigyelni. Ebből következik, hogy egy ilyesfajta megközelítés kidolgozásához tudományközi szemléletet kell magunkévá tenni és alkalmazni, valamint a vizsgálat tárgyának összetettsége miatt a vizsgálati fókuszot ésszerű méretűre szűkíteni.

Feltevések

A) Az elsődleges feltevés szerint a kultúrák jellemzői beazonosíthatók a kultúra termékeinek vizsgálatán keresztül.

A kultúra fogalmát olya sokféleképpen határozták már meg, s annyi eltérés bukkant felszínre, hogy a fogalmat ma képtelenség egyféle egyetemes módon definiálni. Következésképpen a tudósok, kutatók általában cél-orientált meghatározásokkal dolgoznak, amelyeket kutatási céljaik alakítanak ki. A jelen dolgozat is hasonlóan tesz, noha nem szándékozik önállóan meghatározást létrehozni, hanem, mivel célja egy viszonylag újabb kultúra-megközelítés felvázolása, kölcsönzi a legmegfelelőbb és leginkább hasznosítható definíciót egy érintett tudományterülettől. E célból legbölcsebb először az egyetemes kultúrajellemzőket megvizsgálni, hogy a meghatározás tömör és egyértelmű legyen.

A kultúra fogalma, maga a pusztán hit a fogalom létezésében, kizárólag az emberiségé, s ez bizonyítja, hogy a kultúra elsősorban kognitív entitás. A kulturális folyamatok termékei megjelenhetnek anyagi és nem anyagi formában: műalkotásokat, kézműves portékákat, egyedi és tömegcikkeket, bármiféle személyes és közösségi ügyet egyaránt formál a gondolkodás, továbbá ezek a jelenségek összefüggnek, amelyben minden elem kapcsolatban áll egymással, valamint még magára a gondolkodásra is visszahatnak, s így létrejön egy folyamatosan változó dinamikus rendszer. Ebben az értelemben az emberek is, akárcsak viselkedési módozataik, avagy tevékenységeik mind kulturális termékeknek tekinthetők, mivel mindre hatással van a gondolkodás; tehát az emberek is megjelenítik a kultúrát egyfajta kulturális szűrőként.

A kultúra tehát társadalmi jelenség, egy alrendszerekből álló komplex rendszer. Ennek eredménye, hogy bármely kulturális jelenség, amellyel találkozunk, nyújthat információt önmagáról és a rendszer egészéről.

B) Az elsődleges feltevés szerint a kultúrák jellemzői beazonosíthatók a kultúra termékeinek vizsgálatán keresztül.

Amint a kultúra egésze kerül görcső alá, a mintaválasztás kérdése bizonyos korlátozásokba ütközik. A cél tehát, hogy kiválasszuk a kulturális önkifejezés legkifejezőbb eszközét, hogy lecsökkenthessük a minták mennyiségét, s mégis megtartsuk a lehetséges legátfogóbb kulturális látképet.

A gondolkodás kezdeményezőként és felügyelőként van jelen bármiféle kulturális tevékenység során, a legalkalmasabb eszköz az, amely a legközelebb áll a gondolkodáshoz és legmagasabb szinten képes képviselni. Mivel nincs olyan emberi tevékenység, amely nem írható le nyelvi eszközökkel, a legjobb jelölt a szerepre nyilvánvalóan verbális. Habár a kiválasztás fókusza ezzel lecsökken, a potenciális minták száma még így is szinte végtelen, és elkerülhetetlenül közöttük van számtalan olyan típus, amely képtelen értékes módon reprezentálni.

A lehetséges választékon belül a verbális művészet az, amely legalkalmasabb kulturális információ továbbítására, stilisztikai eszközökben való gazdagsága és tartalmi változatossága révén. E dolgozat a verbális művészet írott alkotásait vizsgálja: a költészet és a rövidpróza alkotásait, ám hosszabb irodalmi műveket területi korlátok miatt nem.

A jelen elmélet úgy tekint az irodalmi művekre, mint kulturális identitásszűrőkre, épp a fentebb taglalt kulturális termékjellemzők alapján; az a gondolat biztosítja, hogy az eredmények érvényesek. A kulturális átfedések változatossága világszerte nagyon megnehezíti a kultúra-specifikus jellemzők felfedezését a hasonlóságok és univerzálék tengerében, de amint néhányat sikerül beazonosítani, a kulturális háttér képét elkezdhetjük felvázolni. Minél több tipikus jelenséget azonosítunk be, annál tisztább lesz a kép. Ebből következik, hogy egy ilyesfajta kultúraelemző megközelítés mindenképp mennyiségi típusát tekintve, annyi mintával egyazon forrásból, amennyivel csak lehet.

A disszertáció elsősorban a világirodalom anglofón területéről merít, főként a gyarmati kisebbségek művei közül, hogy szembeállíthasson egyazon nyelvvel élő kultúrákat, de bizonyos célokra választ példákat az úgynevezett brit irodalomból is.

A közelítés

A) Bevezetés

Mint tudományközi megközelítés, a kulturális identitásszűrők elmélete vegyes terminológiát alkalmaz, s különböző érintett tudományterület szemléletét alkalmazza, hogy a legátfogóbb képet alkothassa meg a vizsgált kulturális háttérrel. Egy komplex rendszer, kapcsolatok hálója vizsgálatához a rendszerelméleti és szemiotikai aspektusok kézenfekvőek, s keretként szolgálnak, amelyen belül más tudományos módszerek és technikák dolgozhatnak. A kapcsolódó területek: antropológia, etnológia, szociológia, folklór, irodalomkritika, történelem, filozófia és gazdaságtan – hogy csupán a legfontosabb közreműködőket említsük. Az együttes erőfeszítés holisztikus rálátást biztosít a kultúra természetére és működésére. S így a lehető legrészletesebb leírását adja a rendszer egészének.

B) Vizsgálati típusok

A kulturális identitásszűrők elmélete elsősorban az iránt érdeklődik, hogy a közösség tagjai által teremtett kulturális jelenségek milyen módon közvetítenek kulturális tartalmakat. Természetesen, ez analitikus megközelítése a vizsgálat tárgyának, a kultúra szöveges formáinak, amelynek célja, hogy feltárja és értelmezze a verbális formákkal közvetített jelentéseket. A jelentések bonyolult szövedéke egy írott művön, a szerző gondolkodásán, a kultúra keretein belül, két alapvető elemből állnak: találkozási pontokból és az őket összekötő szálakból, hasonlóan egy pókhálóhoz, amely tulajdonképpen jelentéseket és azok kapcsolatait jeleníti meg.

Ahogy minden természetes jelenség kölcsönösen függ egymástól, bármelyikük teljes és tökéletes leírása csak akkor lehetséges, ha a vele közvetlen kapcsolatban lévő többi jelenséget is teljesen és tökéletesen leírjuk, de ez természetesen egy lehetetlen feladat. A vizsgálati minták mennyiségét illetően két lehetőség van: A) egy jelenség kiválasztása és megkülönböztető jegyeinek az elemzés korlátain belüli legpontosabb leírása környezetével való kapcsolatai alapján; B) a lehető legmagasabb számú minta kiválasztása, s azok vizsgálata egyediként és a kapcsolatok rendszerében. Ez a fajta megkülönböztetés a vizsgált kulturális jelenségek számával van kapcsolatban, s a típusokat *szelektívnek*, illetve *holisztikusnak* nevezzük.

A kultúraelemzés másik aspektusa kultúraközi kapcsolatokra összpontosít, hogy különböző kulturális jelenségek milyen mennyiségben és minőségben vannak jelen az egyes kultúrákban, illetve kultúrkörökben. A kultúrák közötti kapcsolatrendszer ezáltal elemezhető a hasonló jelenségek vizsgálatával, és a mennyiségi és minőségi eltérések megmutatják, hogy melyek az egyetemes, közös és kultúra-specifikus elemek. Ez a fajta megkülönböztetés a vizsgált kultúrák számával van kapcsolatban, s a típusokat *kizárónak*, illetve *beleértőnek* nevezzük. A kizáró típus olyan elemzésre utal, ahol csupán egy kultúra elemeit vizsgáljuk, míg a beleértő típus esetében több kultúra elemeit vesszük vizsgálati mintaként, s mennyiségi és minőségi hasonlóságokat és eltéréseket különböztetünk meg.

Az elemző módszerek további lehetőségei egy harmadik tengely mentén mozognak, amely az időt jelzi. Ferdinand de Saussure bevezette a szinkrón és diakrón megközelítés fogalmát, amelyek egy nyelvi jelenség esetében vagy annak aktuális állapotát vagy történeti változásait vizsgálják. Ilyen megközelítést kulturális jelenségek tanulmányozása során is alkalmazhatunk azzal a céllal, hogy felvázoljuk változásait az idő múlásának viszonylatában. Következésképpen, a harmadik elemzési típuspár a szinkrón és a diakrón típusból áll. Fontos hozzáfűznivaló e típusoknál, hogy bármely jelenség történeti aspektusa csak akkor jellemezhető, ha a jelenséget önmagában már alaposan leírtuk.

A koordinátarendszer ötvözi a három tengelyt, s nagyszámú lehetséges variációt nyújt, hogy megfeleljen a vizsgálati szükségleteknek. A dimenzionális párok kombinációja létrehoz egy alaptípus-halmazt, de bizonyos elemzési tényezők természetesen megkülönböztetik alkalmazásukat.

Javasolt lépések

A) Bevezetés

Minden tudományos kutatás négy állomásból áll: 1) a tudomány még nincs jelen; 2) feltérképezés, adatgyűjtés; 3) spekulatív szakasz, feltételezések; 4) a kísérleti adatok alkalmazása. Mindazonáltal nincs egy optimális sorrendje az elemzések lépéseinek, amelyek minden szövegnél alkalmazhatók. Az adott kutatási célok alapján kialakul egy szükséges hierarchia az elemzési típusok közt, s minden egyes típusban

megjelenik egy logikus lépési sorrend. A kulturális identitásszűrők elmélete egy háromlépéses sorrendet javasol, amely látszólag működőképes a megfigyelő személyétől függetlenül. A javasolt lépések a kezdeti adatgyűjtés, az első és második olvasat, és végül a forráskultúrával kapcsolatos következtetések levonása.

B) Kezdeti adatgyűjtés

Az elemzés folyamatának első lépése az elérhető háttér információkra összpontosít: A) magáról a műről, annak létrejöttéről és befogadásáról; B) a szerzőről, az ő személyiségéről és kulturális státuszáról; C) és a forráskultúráról.

C) Első olvasat

Az első olvasat az olvasót a mű általános megértéséhez segíti hozzá, s képet ad annak tartalmáról és formájáról. Ez bevezető szakasz, amely, habár szó szerint egy olvasatot jelent, több ismételt végig-, illetve beleolvasást tartalmazhat. Az első szakaszban felmerülő kérdések segítenek beazonosítani, hogy ki, ki, mi és mik jelennek meg a szövegben, milyen körülmények között történnek az események, néhány utalás is felszínre kerül a fő témával kapcsolatban, s mindezek egyfajta elvárási horizontot teremtenek meg.

D) Második olvasat

Az ismételt olvasások sorozata kiterjeszti és kiélesíti az olvasó fejében az első olvasat során kialakult képet. Ebben a fázisban az olvasó valóban belép magába a műbe, felfedezi a jelentések rétegeit és ezáltal megalapozza a legutolsó elemzési lépést.

Az ismételt olvasások szintaktikai, szemantikai és pragmatikai megfigyeléseket olvasztanak össze oly módon, hogy azok feltárják a szöveg alkotóelemeinek értékeit és az elemek kapcsolatait, s lehetővé teszik a jelentésháló feltérképezését.

E) Következtetések levonása

Az elemzési folyamat utolsó fázisa a köztes eredmények összegzéséből és egy vonatkoztatási rendszer felállításából áll. Az azonosított kapcsolatok hálózatát olyan hálónak alakítjuk, amely megjeleníti a forráskultúrát, a kölcsönösen összefüggő jelentések és azok megjelenési formáinak egy hipotetikus rendszerévé. Kezdetben a szövegben megjelenő kulturális jelenségekkel kapcsolatban kell következtetéseket levonni, majd a jelenségeket egy összefüggő rendszerbe kell helyezni.

A háromlépéses elemzési folyamat eredménye egy hipotézis-rendszer a forráskultúráról, de, mint fentebb taglaltuk, egy mű elemzése önmagában soha nem elegendő. Az eredményeket össze kell vetni hasonló elemzések eredményeivel, és a művel kapcsolatos eredmények értékelését az egyezések alapján kell elvégezni, hogy az elemző végül a forráskultúra egy sor igazolt jellemzőjét láthassa maga előtt.

Gyakorlati alkalmazás

A disszertáció tartalmaz mintaelemzéseket a szerzőtől, amelyek bemutatják az alkalmazás bizonyos típusait; természetesen az összes lehetőség illusztrálásának igénye nélkül.

Az utolsó fejezet egy kísérletet mutat be: sok különböző kulturális, társadalmi, végzettségi és nyelvi háttérrel rendelkező ember vállalkozott egy feladatlap kitöltésére, ahol egy verset kellett irányított kérdések alapján elemezniük. Az eredmények azt mutatják, hogy a válaszadók, bármiféle kultúraelméleti ismeret nélkül, hasonló

benyomásokat szereztek és a költő kulturális háttéréről hasonló képet vázoltak fel, ezáltal igazolva az elméletet.

Összegzőképpen elmondható, hogy a kulturális identitásszűrők elmélete aktívan hozzájárulhat a kultúrával foglalkozó tudományokhoz, az oktatáshoz, valamint egyének és közösségek önmeghatározásához.

Szakmai életrajz

Illésfalvi Iván 1976. április 5-én született, Veszprémben, Magyarországon. 2004-ben Master Diplomát szerzett a Veszprémi Egyetemen mint az angol nyelv és irodalom tanára, szakiránya alkalmazott nyelvészet és fordítás. Később tanulási nehézségekkel küzdő diákok idegen nyelv tanulásának tanulmányozása felé fordult, valamint kiterjedt vizsgálatokat végzett az élő zene tantermi alkalmazásának hatásairól.

Mindkét vonalon dominál egy újitó jellegű hozzáállás a tanuláshoz és tanításhoz, amely szükségessé teszi egy szemiotikai közelítés kidolgozását mind a nyelvtanulás, mind a nyelvtanítás területére. Nyelvtanárként dolgozik a balatonfüzfői Öveges József Szakképző Iskola, Gimnázium és Kollégiumban hetedik éve, ahol gyakorlatban is teszteli a tárgyalt elméletet, valamint több előadást és műhelyfoglalkozást tartott a közelítés elméleti és gyakorlati alkalmazásáról Magyarországon és külföldön egyaránt.

Válogatott tanulmányok és előadások a témában:

2010: *A nyelvhasználat vizsgálatának aspektusai*. In.: Szemerényi Ágnes (Ed.) *Folklor és Nyelv*. Akadémiai Kiadó, Budapest, p451-460.

2010: *Another Approach to Cultural Analyses*. In.: Filkó, Veronika – Kőhalmy, Nóra – Smid, Bernadett (Eds.) *Voigtloristica. Tanulmányok a 70 éves Voigt Vilmos tiszteletére*. Volcloristica 11. ELTE BTK Folklore Tanszék, Budapest, p301-312.

2008: *Analyses in Cultural Narration*. Konferencia előadás a 7th International Students' Research Conference keretében, Riga, Lettország.

2008: *Kik vagyunk a tengerben? A kulturális önmeghatározás technikája*. In.: Haraszti, László (ed.) *Egy csepp tudomány*. University of Pannonia, Jedlik Ányos Szakkollégium, Pannon Egyetemi Kiadó, Veszprém, p37-51.

2008: *Cultural Identity-Filters in the Educational Context*. Konferencia előadás a 1st International Conference on Linguistic and Intercultural Education digitális kötetében. Aeternitas Publishing House, Alba Iulia.

2007: *The Economy of Indigenous Writings of North America, Australia and English Speaking Africa*. Konferencia előadás a HUSSE8 Conference keretében, Szeged, Hungary.

2006: *Identity Markers – Non-English Elements in English Literature*. Konferencia előadás a 1st International Conference on Nation and Identity in the 19th and 20th Century Literature in English keretében, UCAM, Murcia, Spanyolország.

2004: *Like Feeble Bough from the Trunk of a Tree*. Diplomamunka, Veszprémi Egyetem.